
MONOGRAFIE PRAWNICZE

ZGODA NA UDZIELENIE
ŚWIADCZENIA
ZDROWOTNEGO
UJĘCIE
WEWNĄTRZSYSTEMOWE

BEATA JANISZEWSKA

Wydawnictwo C. H. Beck

MONOGRAFIE PRAWNICZE

BEATA JANISZEWSKA • ZGODA NA UDZIELENIE ŚWIADCZENIA
ZDROWOTNEGO. UJĘCIE WEWNĄTRZSYSTEMOWE

Polecamy nasze publikacje:

Przemysław Feliga

**STANOWISKO PRAWNE SYNDYKA W PROCESIE
DOTYCZĄCYM MASY UPADŁOŚCI**

Jarosław Zagrodnik

**MODEL INTERAKCJI POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO
ORAZ POSTĘPOWANIA GŁÓWNEGO W PROCESIE KARNYM**

Krzysztof Kozłowski

**PRAWO ŁASKI PREZYDENTA RP. HISTORIA. REGULACJA.
PRAKTYKA**

Paweł Daniluk

PRZESTĘPSTWA PODOBNE W POLSKIM PRAWIE KARNYM

Jacek Bąk (red.), Aleksandra Stepanów

EUROPEJSKIE PRAWO FINANSOWE

Paweł Daniel

**WSTRZYMANIE WYKONANIA AKTU LUB CZYNNOŚCI
W POSTĘPOWANIU SĄDOWOADMINISTRACYJNYM**

Piotr Horosz

**WIERZYTELNOŚCI ZABEZPIECZONE PRAWAMI
ZASTAWNICZYMI W UPADŁOŚCI**

Justyna Kurek

**OCHRONA PRZED NIEZAMÓWIONĄ KORESPONDENCJĄ
W KOMUNIKACJI ELEKTRONICZNEJ**

Legalis
System Informacji Prawnej

www.ksiegarnia.beck.pl

ZGODA NA UDZIELENIE
ŚWIADCZENIA
ZDROWOTNEGO
UJĘCIE
WEWNĄTRZSYSTEMOWE

BEATA JANISZEWSKA

WYDAWNICTWO C. H. BECK
WARSZAWA 2013

Wydawca: Natalia Adamczyk

Recenzja naukowa:
Prof. dr hab. Lech K. Paprzycki
Prof. dr hab. Eleonora Zielińska

Publikacja dofinansowana ze środków
Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego

© **Wydawnictwo C. H. Beck 2013**

Wydawnictwo C. H. Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: Wydawnictwo C. H. Beck
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-5374-6

ISBN e-book 978-83-255-5375-3

Spis treści

Przedmowa	IX
Wykaz skrótów	XI
Wykaz literatury	XVII
Wprowadzenie	1
Rozdział 1. Zgoda w ujęciu wcześniej obowiązujących aktów prawnych	9
§ 1. Wprowadzenie.....	9
§ 2. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.3.1928 r. o zakładach lecniczych	10
I. Uwagi ogólne	10
II. Ocena potrzeby operacji	14
III. Przesłanka wieku pacjenta	16
IV. Odstąpienie od uzyskania zgody.....	22
V. Odmowa zgody na operację	27
VI. Żądanie wypisania chorego ze szpitala.....	31
VII. Zgoda na wykonanie operacji w pozostałych zakładach lecniczych	33
§ 3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 25.9.1932 r. o wykonywaniu praktyki lekarskiej.....	35
I. Uwagi ogólne	35
II. Wymaganie zgody na zabieg operacyjny	38
III. Dopuszczalność wykonania operacji pomimo niedysponowania zgodą	42
IV. Uprzednia zgoda na zabieg operacyjny.....	43
V. Forma oświadczenia o zgodzie.....	45
VI. Odstąpienie od leczenia i prawny obowiązek udzielenia pomocy ...	45
VII. Nadzór nad decyzjami prawnych zastępców	51
§ 4. Ustawa z 28.10.1950 r. o zawodzie lekarza	57
I. Uwagi ogólne	57
II. Zgoda na wykonanie zabiegu operacyjnego.....	60
III. Uprzedniość zgody na zabieg operacyjny.....	64
IV. Forma wyrażenia zgody.....	65
V. Faktyczny opiekun.....	66

VI. Stan nieprzytomności pacjenta	72
VII. Dopuszczalność wykonania operacji pomimo braku zgody.....	76
VIII. Zakres stosowania przepisów rozporządzenia z 1928 r. o zakładach leczniczych.....	80
IX. Zgoda na zabieg operacyjny – uwarunkowania podmiotowe.....	82
X. Ocena potrzeby zabiegu operacyjnego.....	85
XI. Stosowanie art. 17 ustawy z 1950 r. po wejściu w życie Kodeksu cywilnego	92
XII. Zgoda małoletniego pacjenta.....	96
XIII. Nadzór nad czynnościami przedstawicieli ustawowych.....	104
XIV. Podsumowanie	113
Rozdział 2. Ustawa z 19.8.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego	125
§ 1. Wprowadzenie.....	125
§ 2. Zgoda pacjenta psychiatrycznego.....	137
I. Uwagi ogólne	137
II. Osoba z zaburzeniami psychicznymi	141
III. Rzeczywista zdolność zrozumienia informacji	144
IV. Informacje przekazywane pacjentowi.....	148
V. Swobodne wyrażenie zgody	158
VI. Odmowa zgody.....	170
§ 3. Zgoda na dokonanie czynności postępowania leczniczego	183
I. Uwagi ogólne	183
1. Podmiotowe aspekty zgody	183
2. Sytuacja osób ubezwłasnowolnionych częściowo	186
3. Przedmiotowe aspekty zgody.....	193
II. Badanie psychiatryczne.....	194
III. Przyjęcie do szpitala psychiatrycznego	209
1. Uwagi wstępne	209
2. Przyjęcie do szpitala psychiatrycznego za zgodą	213
3. Podmiotowy zakres stosowania art. 22 ust. 2 ZdrPsychU.....	217
4. Niezdolność do wyrażenia zgody	223
5. Niezdolność do wyrażenia stosunku do hospitalizacji i leczenia.....	248
6. Sprzeciw wobec przyjęcia do szpitala psychiatrycznego (art. 22 ust. 2c ZdrPsychU)	253
7. Sprzeczność oświadczeń przedstawiciela ustawowego i pacjenta	270
8. Zgoda sądu opiekuńczego – art. 22 ZdrPsychU	294
IV. Przymusowe przyjęcie do szpitala	311

1. Uwagi wstępne	311
2. Przyjęcie w trybie nagłym.....	317
A. Uwagi wstępne	317
B. Przesłanki hospitalizacji psychiatrycznej w trybie nagłym ...	323
C. Przesłanka „bez zgody wymaganej w art. 22”	325
D. Czynności towarzyszące przymusowej hospitalizacji psychiatrycznej.....	331
3. Przyjęcie w trybie wyłącznie wnioskowym	338
V. Czynności lecznicze względem osób z zaburzeniami psychicznymi	347
1. Uwagi ogólne.....	347
2. Zgoda osoby z zaburzeniami psychicznymi na czynności lecznicze	353
A. Domniemanie faktyczne „zgody na leczenie”	358
B. Czynność lecznicza jako przedmiot zgody.....	361
3. Leczenie w szpitalu psychiatrycznym bez zgody.....	374
A. Podmiotowe aspekty stosowania art. 33 ZdrPsychU.....	376
B. Przedmiotowe aspekty stosowania art. 33 ZdrPsychU.....	385
VI. Podsumowanie	397
Rozdział 3. Ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty oraz ustawa z 6.11.2009 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta	403
§ 1. Wprowadzenie.....	403
§ 2. Uwarunkowania prawnej doniosłości zgody na udzielenie świadczenia zdrowotnego.....	409
I. Uwagi ogólne	409
II. Obowiązek informacyjny	415
III. Niezdolność do świadomego wyrażenia zgody	432
§ 3. Struktura podmiotowa zgody na udzielenie świadczenia zdrowotnego	445
I. Uwagi ogólne	445
II. Podmioty uprawnione do wyrażenia zgody.....	456
1. Pacjent jako podmiot uprawniony do wyrażenia zgody.....	456
2. Pacjent ubezwłasnowolniony częściowo.....	458
3. Pacjent chory psychicznie lub upośledzony umysłowo.....	471
4. Pacjent małoletni.....	476
5. Pacjent ubezwłasnowolniony całkowicie.....	488
6. Przedstawiciel ustawowy	499
A. Zgoda podwójna	504
B. Nadzór nad decyzjami medycznymi przedstawiciela ustawowego	510

C. Stosowanie art. 34 ust. 6 ZawLekU	528
7. Opiekun faktyczny	546
§ 4. Zgoda i zezwolenie sądu opiekuńczego	564
§ 5. Sprzeciw co do udzielenia świadczenia zdrowotnego	577
I. Uwagi ogólne	577
II. Systemowe założenia prawa pacjenta do wyrażenia sprzeciwu	583
III. Uwarunkowania podmiotowe praw pacjenta do wyrażenia sprzeciwu	611
IV. Pacjent małoletni	627
V. Pacjent ubezwłasnowolniony całkowicie	630
VI. Pacjent ubezwłasnowolniony częściowo	634
VII. Pacjent chory psychicznie lub upośledzony umyślowo	641
§ 6. Wykonanie czynności bez zgody pacjenta, przedstawiciela ustawowego bądź sądu opiekuńczego	646
I. Uwagi ogólne	646
II. Artykuł 33 ZawLekU	653
1. Zakres stosowania art. 33 ZawLekU	653
2. Pojęcie braku zgody pacjenta	660
3. Znaczenie czynników stanu zdrowia i wieku pacjenta	666
4. Niemożliwość porozumienia się z przedstawicielem ustawowym	673
5. Stosowanie art. 19 PrPacjU	680
III. Artykuł 34 ust. 7 ZawLekU	685
1. Zakres stosowania art. 34 ust. 7 ZawLekU	685
2. Udzielenie świadczenia zdrowotnego „bez zgody”	687
3. Brak zezwolenia sądu opiekuńczego	699
4. Pozycja prawna pacjenta	708
5. Działanie bez zgody a ustawy obowiązek niesienia pomocy lekarskiej	713
IV. Podsumowanie	715
Uwagi końcowe	719
Indeks rzeczowy	725

Przedmowa

1. W dziedzinie prawa medycznego szczególnie silnie odczuwane są skutki zachodzących współcześnie procesów społecznych, wywołujących konieczność stosownej modyfikacji systemu normatywnego. Szybki rozwój nauk medycznych oraz przeobrażenia społeczne powodują wzrost oczekiwań ludzi co do komfortu życia w tych jego przejawach, które wiążą się z zachowaniem lub przywróceniem dobrego stanu zdrowia. Eksponowaniu znaczenia autonomii woli człowieka w sferze opieki medycznej towarzyszy niejednokrotnie przekonanie, że lekarz świadczy usługi zaspokajające potrzeby, a nawet życzenia pacjenta. Pomimo zatem że elementem niejako pierwotnym pozostaje w tej sferze tradycyjnie relacja lekarza z osobą potrzebującą pomocy, trzeba uwzględnić, iż w różnych okresach rozwoju społecznego jest to jakościowo nowa relacja lekarza i pacjenta „swoich czasów”, a obecnie – „obywateli XXI wieku”.

Złożone zjawiska zachodzące w związku z udzielaniem świadczeń zdrowotnych mają swój istotny aspekt prawny. Stają się podstawą do kształtowania, niejednokrotnie również bardzo złożonych, rozwiązań legislacyjnych. Temu stanowi sprzyja nieunikniona indywidualizacja, a w pewnym sensie – także swoista relatywizacja wartości, które miałyby decydować o wewnętrznym, aksjologicznym porządku zasad wykonywania czynności leczniczych. W sytuacjach bowiem prawnomedycznych żadna z wartości (życie, zdrowie, wolność) nie jest uznawana za bezwzględną. Relacje między nimi mogą być odmiennie postrzegane z perspektywy interesów wspólnotowych i indywidualnych. Ponadto, za uzasadnione przyjmuje się stopniowanie intensywności udzielanej im ochrony. W szczególności, zakres autonomii decyzji oddziałujących na ochronę zdrowia człowieka może być uzależniony od cech pacjenta (jego małoletności, dotknięcia określonymi niedomaganiem psychicznymi) lub uwarunkowań, w których zachodzi potrzeba podjęcia interwencji medycznej.

2. Wszystkie te czynniki powodują, że bardzo trudne jest normatywne ukształtowanie instytucji, które realizowałyby ideę ochrony sytuacji prawnej zarówno pacjenta, jak i lekarza udzielającego mu pomocy. W konsekwencji także na etapie stosowania prawa złożonym zadaniem pozostaje dokonanie wykładni, z której wyłaniałby się spójny obraz systemu zgody na udzielenie świadczenia zdrowotnego.

Przedstawione w pracy wyniki takiej analizy traktuję jako propozycję określonego ujęcia koncepcji zgody w podstawowych, „ustrojowych” aktach prawnomedycznych. Sposób argumentacji stanowisk ma pozwoleń Czytelnikom na weryfikację założeń i kierunków tego wnioskowania. Wartością jest bowiem, moim zdaniem, także wymiana poglądów w dążeniu do wypracowania modelu prawnych uwarunkowań wykonywania czynności leczniczych. Oczekują tego pacjenci i lekarze, a także sądy, zwłaszcza sądy opiekuńcze, które zmagają się z trudnościami rozstrzygania o podjęciu interwencji medycznych bez zgody, a niejednokrotnie nawet – wbrew woli pacjenta lub jego przedstawiciela ustawowego.

3. W związku z pracą nad zagadnieniami wewnątrzsystemowego ujęcia zgody na wykonanie świadczenia zdrowotnego swego wsparcia udzieliło mi wiele osób.

Serdecznie dziękuję Panu Prof. dr. hab. *J. Bleszyńskiemu* za pomoc w przygotowaniu oraz wydaniu monografii. Jest dla mnie od lat wielką wartością nie tylko życzliwość Pana Profesora, lecz także ukształtowane postawą Pana Profesora przekonanie, że w każdej sytuacji można liczyć na wysłuchanie i mądrą radę.

Dziękuję Pani Prof. dr. hab. *E. Zielińskiej* i Panu Prof. dr. hab. *L. Paprzyckiemu* za lekturę pracy i podzielenie się ze mną konstruktywnymi uwagami na temat wywodów opracowania. Jestem bardzo wdzięczna, że pomimo poważnych, absorbujących obowiązków zawodowych, Pani Profesor i Pan Profesor zgodzili się na podjęcie tego trudu.

Monografia podejmuje zagadnienia zgody pacjenta psychiatrycznego. Za pomoc w analizie tych kwestii, wymagających uwzględnienia m.in. wiedzy z zakresu psychiatrii, dziękuję Pani Dr n. med. *D. Hajdukiewicz*. Wyrazy podziękowania składam Pani SSO *M. Masiulanis*, która – mimo licznych obowiązków orzeczniczych – dokonała analizy poruszonych w opracowaniu problematyki ochrony zdrowia psychicznego. Dziękuję także wszystkim Sędziom udzielającym mi informacji o praktyce orzeczniczej z zakresu stosowania analizowanych ustaw.

Opracowanie dotyczy systemowego ujęcia zgody na wykonanie świadczenia zdrowotnego. Koncentruje się zatem na przedstawieniu procesu i wyników wykładni przepisów ustrojowych aktów prawnomedycznych. W kształtowaniu metod takiej analizy duże znaczenie miały doświadczenia zdobywane w trakcie pracy naukowej i dydaktycznej na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Dziękuję Pracownikom Instytutu Prawa Cywilnego, kierowanego przez Pana Prof. dr. hab. *Z. Brzozowskiego*, za bezinteresowne i szczodre dzielenie się wiedzą. Podziękowania składam zwłaszcza Panom Profesorom *J. Bleszyńskiemu* i *J. Rajskiemu*, którzy od wielu lat życzliwie goszczą mnie na prowadzonych przez siebie seminariach. W serdecznej pamięci zachowuję także Śp. Pana Prof. *T. Dybowskiego* z niezapomnianymi seminaryjnymi dyskusjami o prawie.

Nieocenionym źródłem umiejętności były dla mnie doświadczenia orzecznicze oraz kilkuletnia praca w Izbie Cywilnej Sądu Najwyższego, kierowanej przez SSN Pana Prof. dr. hab. *T. Erecińskiego*. Panu Profesorowi oraz zawsze pomocnemu SSN Panu *J. Gudowskiemu*, a także całemu Środowisku Izby Cywilnej, składam serdeczne podziękowania. Było dla mnie zaszczytem uczyć się stosowania prawa w gronie tak znamienitych osób.

Zintensyfikowanie prac nad monografią mogło nastąpić jedynie dzięki organizacyjnemu wsparciu ze strony Ministerstwa Sprawiedliwości oraz Sądu Okręgowego Warszawa-Praga w Warszawie. Serdecznie dziękuję za to, co wydawało się niemożliwe.

Wyrazy wdzięczności kieruję także do moich wydziałowych Koleżanek i Kolegów, a także do SSA *Aldony Wapińskiej*, dla której *beatius est magis dare, quam accipere*.

Trudy związane z przygotowaniem opracowania najsilniej odczuwają Bliscy, dzielący wszystkie rozterki piszącego. Mojemu Mężowi, moim Córkom, a także całej mojej Rodzinie dziękuję za pomoc, wyrozumiałość i dzielne znoszenie ograniczeń, które z mojego powodu stały się także Ich udziałem.

Wykaz skrótów

1. Akty prawne

DziałLeczU	ustawa z 15.4.2011 r. o działalności leczniczej (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 217)
EKB.....	Konwencja z 19.11.1996 r. o Ochronie Praw Człowieka i Godności Istoty Ludzkiej w Odniesieniu do Zastosowania Biologii i Medycyny (Konwencji o Prawach Człowieka i Biomedycynie) z Oviedo (http://www.coe.int/t/dg3/health-bioethic/texts_and_documents/ETS164Polish.pdf)
EKPC	Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.)
KC	ustawa z 23.4.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 93 ze zm.)
KEL	Kodeks Etyki Lekarskiej
KK.....	ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 ze zm.)
KK z 1932 r.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 11.7.1932 r. – Kodeks karny (Dz.U. Nr 60, poz. 571 ze zm.)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.4.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze sprost. i ze zm.)
Konstytucja z 1952 r.	Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy 22.7.1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232 ze zm.)
KPA	ustawa z 14.6.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz.U. z 2013 r. poz. 267)
KPC.....	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. Nr 43, poz. 296 ze zm.)
KPC z 1930 r.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 1950 r. Nr 43, poz. 394 ze zm.)
KPK	ustawa z 6.6.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

Wykaz skrótów

KPK z 1928 r.	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 19.3.1928 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. z 1950 r. Nr 40, poz. 364 ze zm.)
KR.....	ustawa z 27.6.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. Nr 34, poz. 308 ze zm.)
KRO.....	ustawa z 25.2.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2012 r. poz. 788 ze zm.)
KZ.....	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.)
MPPOiP.....	Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
PobKomórekU.....	ustawa z 1.7.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów (Dz.U. Nr 169, poz. 1411 ze zm.)
POPCU.....	ustawa z 18.7.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 34, poz. 311 ze zm.)
PostNiespRodzU.....	ustawa z 27.6.1950 r. o postępowaniu niespornym w sprawach rodzinnych oraz z zakresu kurateli (Dz.U. Nr 34, poz. 310 ze zm.)
PostOpiekD.....	dekret z 21.5.1946 r. o postępowaniu przed władzą opiekuńczą (Dz.U. Nr 22, poz. 140 ze zm.)
PrOpiek.....	dekret z 14.5.1946 r. – Prawo opiekuńcze (Dz.U. Nr 20, poz. 135)
PrOsob.....	dekret z 29.8.1945 r. – Prawo osobowe (Dz.U. Nr 40, poz. 223)
PrPacjU.....	ustawa z 6.11.2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (t.j. Dz.U. z 2012 r. poz. 159 ze zm.)
PrRodz.....	dekret z 22.1.1946 r. – Prawo rodzinne (Dz.U. Nr 6, poz. 52 ze zm.)
PrzySzpitPsychR.....	rozporządzenie Ministra Zdrowia z 13.7.2012 r. w sprawie szczegółowego sposobu postępowania w sprawach przyjęcia oraz wypisania ze szpitala psychiatrycznego (Dz.U. poz. 854)
rozporządzenie z 1928 r. ...	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22.3.1928 r. o zakładach leczniczych (Dz.U. Nr 38, poz. 382 ze zm.)
rozporządzenie z 1931 r. ...	rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 14.2.1931 r. o zakładach leczniczych (Dz.U. Nr 29, poz. 195)
rozporządzenie z 1932 r. ...	rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 25.9.1932 r. o wykonywaniu praktyki lekarskiej (Dz.U. Nr 81, poz. 712 ze zm.)

Wykaz skrótów

rozporządzenie z 1934 r. ...	rozporządzenie Ministra Opieki Społecznej z 30.1.1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych o wykonywaniu praktyki lekarskiej (Dz.U. Nr 11, poz. 96 ze zm.)
ustawa z 1921 r.	ustawa z 2.12.1921 r. w przedmiocie wykonywania praktyki lekarskiej w Państwie Polskim (Dz.U. Nr 105, poz. 762)
ustawa z 1950 r.	ustawa z 28.10.1950 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. Nr 50, poz. 458 ze zm.)
ZakZdrowU91	ustawa z 30.8.1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz.U. Nr 91, poz. 408 ze zm.)
ZawLekU	ustawa z 5.12.1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry (t.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 277, poz. 1634 ze zm.)
ZdrPsychU.....	ustawa z 19.8.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (t.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 231, poz. 1375 ze zm.)
ZmZdrPsychU z 1.7.2005 r.	ustawa z 1.7.2005 r. o zmianie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. Nr 141, poz. 1183)
ZmZdrPsychU z 3.12.2010 r.	ustawa z 3.12.2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. z 2011 r. Nr 6, poz. 19)

2. Czasopisma i publikatory

Biul. SN	Biuletyn Sądu Najwyższego
DPP	Demokratyczny Przegląd Prawniczy
Dz.U.....	Dziennik Ustaw
Dz.Urz. Min. Zdrowia.....	Dziennik Urzędowy Ministra Zdrowia
Dz.U. R.P.....	Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
KPP.....	Kwartalnik Prawa Prywatnego
MoP.....	Monitor Prawniczy
NP.....	Nowe Prawo
OSA	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN.....	Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Cywilnej
OSNC.....	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna
OSNCK.....	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna i Karna
OSNCPiUS.....	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Cywilna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW.....	Orzecznictwo Sądu Najwyższego – Izba Karna i Wojskowa
OSNPG	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Prokuratura Generalna
OSP.....	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA.....	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A.....	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – seria A

Pal.	Palestra
PiM	Prawo i Medycyna
PiP	Państwo i Prawo
PN.....	Przegląd Notarialny
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS.....	Przegląd Sądowy
Rej.	Rejent
SC.....	Studia Cywilistyczne
SI.....	Studia Iuridica
SP.....	Studia Prawnicze
ZNUJ.....	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

3. Organy i instytucje

ETPC.....	Europejski Trybunał Praw Człowieka
NIK.....	Najwyższa Izba Kontroli
NSA	Naczelnny Sąd Administracyjny
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SN(PSIC)	Sąd Najwyższy w pełnym składzie Izby Cywilnej
SO	Sąd Okręgowy
SW	Sąd Wojewódzki
TK.....	Trybunał Konstytucyjny

4. Inne skróty

art.	artykuł
cz.	część
dop.	dopisek
lit.	litera
n.	następny
niepubl.	niepublikowany
Nr	numer
orz.	orzeczenie
post.	postanowienie
poz.	pozycja
red.	redakcja
s.	strona
t.	tom
t.j.	tekst jednolity
uchw.	uchwała

Wykaz skrótów

ust.	ustęp
uw.	uwaga
w zw.	w związku
wyr.	wyrok
zd.	zdanie
ze sprost.	ze sprostowaniem
ze zm.	ze zmianami

Wykaz literatury

- Aslanowicz P.*, [w:] *T. Cyprian, P. Aslanowicz*, Karna i cywilna odpowiedzialność lekarza, Kraków 1949
- Aslanowicz P.*, W sprawie karnej i cywilnej odpowiedzialności lekarza. Odpowiedź dra P. Aslanowicza na list prof. dra H. Brokmana do redakcji „Państwa i Prawa”, PiP 1950, Nr 10
- Bagińska E.*, [w:] *M. Nesterowicz* (red.), Ustawa o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta. Komentarz, Warszawa 2009
- Balicki M.*, Przymus w psychiatrii – regulacje i praktyka, PiM 1999, Nr 1
- Barron J.S., Duffey P.L., Byrd L.J., Campbell R., Ferrucci L.*, Informed consent for research participation in frail older persons, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15132296>
- Bator A.*, Kompetencja w prawie i prawoznawstwie, Wrocław 2004
- Beauchamp T.L., Childress J.F.*, Zasady etyki medycznej, Warszawa 1994
- Bernatek-Zagula I.*, Prawo pacjenta w Polsce do informacji medycznej, Toruń 2008
- Bładowski B., Gola A.*, Ubezpieczeniowienie. Opieka i kuratela, Warszawa 1989
- Błahuta F.*, [w:] Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 1972
- Boratyńska M.*, Niektóre aspekty świadomej zgody pacjenta na leczenie na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego. Sprzeciw pro futuro, cz. 1, PiM 2007, Nr 2
- Boratyńska M.*, Niektóre aspekty świadomej zgody pacjenta na leczenie na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego. Zakres udzielonej zgody i rozmieszczenie ciężaru dowodu, cz. 2, PiM 2007, Nr 3
- Boratyńska M.*, Wolny wybór. Gwarancje i granice prawa pacjenta do samodecydowania, Warszawa 2012
- Boratyńska M., Konieczniak P.*, Autonomia pacjenta a wskazania medyczne, SI 2008, Nr 49
- Boratyńska M., Konieczniak P.*, [w:] *L. Kubicki* (red.), Prawo medyczne, Wrocław 2003
- Boratyńska M., Konieczniak P.*, Prawa pacjenta, Warszawa 2001
- Bosek L.*, Gwarancje godności ludzkiej i ich wpływ na polskie prawo cywilne, Warszawa 2012
- Bosek L.*, Opinia nt. projektu ustawy o ochronie indywidualnych i zbiorowych praw pacjenta oraz o Rzeczniku Praw Pacjenta, Druk Nr 283, z 4.7.2008 r., tekst jednolity Podkomisji Nadzwyczajnej, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&Nr=283>
- Brokman H., Szer S.*, Ingerencja sądu w braku zgody rodziców na szpitalne leczenie dziecka, PiP 1953, Nr 10
- Bujny J.*, Prawa pacjenta. Między autonomią a paternalizmem, Warszawa 2007
- Bulenda T.*, Szpital psychiatryczny w Świeciu nad Wisłą, [w:] *A. Rzepliński, A. Kremplewski* (red.), Prawo do godnego traktowania w instytucjach izolacyjnych. Sprawozdanie z lustracji, Warszawa 1996

- Chmielewska U., Ciołkowski S., Wiwatowski T.*, Praktyka leczenia Świadków Jehowy bez krwi – aspekty medyczne, prawne i etyczne, PiM 2003, Nr 13, vol. 5
- Chmielewska U., Karnas A.*, Głos w sprawie uznania wyroku Apelacyjnego Trybunału Administracyjnego (Cour Administrative d'Appel de Paris) z dnia 9 czerwca 1998 r., PiM 2000, Nr 5, vol. 2
- Ciepla H.*, [w:] *K. Piasecki* (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 2011
- Cieślak M.*, Środki przymusu na tle systemu bodźców prawnych w procesie karnym, ZNUJ 1960, Nr 31, Prace Prawnicze, Nr 7
- Cisek A.*, Dobra osobiste i ich niemajątkowa ochrona w kodeksie cywilnym, Wrocław 1989
- Cyprian T., Aslanowicz P.*, Karna i cywilna odpowiedzialność lekarza, Kraków 1949
- Cysek T., Korózs Ł.*, Funkcjonowanie ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, MoP 1997, Nr 3
- Czech B.*, [w:] *K. Piasecki* (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. II, Warszawa 1997
- Czerwiński S.*, Zgoda pokrzywdzonego, jako czynnik wyłączający karalność czynu przestępnego, Głos Sądownictwa 1935, R. VII
- Daniłuk P.*, Cel leczniczy w świetle poglądów doktryny prawa, PiM 2005, Nr 2
- Daszkiewicz W., Dąbrowski S., Kubicki L.*, Prawna regulacja ochrony zdrowia psychicznego, PiP 1974, Nr 8–9
- Dąbrowski S., Pietrzykowski J.*, Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz, 1997
- Dąbrowski S., Pietrzykowski J.*, Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego, Suplement do komentarza, Warszawa 1998
- Długoszevska I.*, Przesłanki oraz skutki ograniczenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej, Warszawa 2012
- Dobrzański B.*, Komentarz do prawa rodzinnego, Łódź 1947
- Dobrzański B., Ignatowicz J.* (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, Warszawa 1975
- Drapała P.*, Prowadzenie cudzych spraw bez zlecenia. Konstrukcja prawna, Warszawa 2010
- Drozdowska U.*, Cywilnoprawna ochrona praw pacjenta, Warszawa 2007
- Drozdowska U.*, Opinia do projektu ustawy o ochronie indywidualnych i zbiorowych praw pacjenta oraz o Rzeczniku Praw Pacjenta (w części dotyczącej praw pacjenta); Ocena konstytucyjno-prawna Rozdziałów IX–XI poselskiego projektu ustawy o ochronie indywidualnych i zbiorowych praw pacjenta oraz o Rzeczniku Praw Pacjenta, <http://orka.sejm.gov.pl/rexdomk6.nsf/Opdodr?OpenPage&Nr=283>
- Drozdowska U., Wojtal W.*, Zgoda i informowanie pacjenta, Warszawa 2010
- Duda J.*, Komentarz do ustawy o ochronie zdrowia psychicznego, Warszawa 2009
- Dudzińska A.*, Wymagana informacja udzielana pacjentowi, PiP 2008, Nr 8
- Dukiet-Nagórska T.*, Autonomia pacjenta a polskie prawo karne, Warszawa 2008
- Dukiet-Nagórska T.*, Stosowanie ustawy o zawodzie lekarza przez psychiatrów i ustawy o ochronie zdrowia psychicznego przez lekarzy innych specjalności, PiM 2004, Nr 4

- Dyszlewska-Tarnawska A., [w:] *L. Ogiegło* (red.), *Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry. Komentarz*, Warszawa 2010
- Eser A., *Functions and Requirements of Informed Consent in German Law and Practice*, http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/3490/pdf/Eser_Functions_and_requirements_of_informed_consent.pdf
- Filar M., *Lekarskie prawo karne*, Kraków 2000
- Filar M., *Postępowanie lecznicze (świadczenia zdrowotne) w stosunku do pacjenta niezdolnego do wyrażenia zgody*, PiM 2003, Nr 13
- Gałecki P., Bobińska K., Eichstaedt K., *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa 2013
- Gałęska-Śliwka A., *Prawa i ograniczenia prawne opiekuna faktycznego w świetle praw pacjenta*, Lex/el. 2013
- Gałęska-Śliwka A., *Przywilej terapeutyczny – znaczenie, zakres i konsekwencje*, Lex/el. 2013
- Gałęska-Śliwka A., *Zgoda małoletniego na zabieg medyczny*, Lex/el. 2013
- Glaser S.A., *Kilka uwag o podstawie prawnej działalności lekarskiej*, Lwów 1920
- Gromek K., *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, Warszawa 2004
- Grudziński M., Ignatowicz J. (red.), *Kodeks rodzinny. Komentarz, Praca zbiorowa*, Warszawa 1959
- Grudziński M., Ignatowicz J. (red.), *Kodeks rodzinny. Komentarz, Praca zbiorowa*, Warszawa 1966
- Grzybowski S.M., *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957
- Grzybowski S., [w:] *System prawa cywilnego, t. I*, Warszawa 1974
- Grzywno-Dąbrowski W., *Odpowiedzialność karna lekarza w związku z wykonywaniem pracy zawodowej*, Warszawa 1958
- Gubiński A., *Wyłączenie bezprawności czynu (o okolicznościach uchylających społeczną szkodliwość czynu)*, Warszawa 1961
- Gutheil T.G., Appelbaum P.S., *Clinical Handbook of psychiatry and the Law*. McGraw-Hill Book Company, New York 1982
- Hajdukiewicz D., *Opinie sądowno-psychiatryczne po sześciu latach obowiązywania kodeksów karnych z 1997 r.*, PiM 2004
- Herring J., *Medical Law and Ethics*, Oxford 2006
- Ignaczewski J., *Zgoda pacjenta na leczenie*, Warszawa 2003
- Ignatowicz J., [w:] *J. Pietrzykowski* (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*, Warszawa 2012
- Ignatowicz J., [w:] *J.S. Piątowski* (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Ossolineum 1985
- Jackson E., *Medical Law. Test. Cases, and Materials*, Oxford 2006
- Janiszewska B., *Alokacja środków w ramach umowy z Kasami Chorych (na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego)*, PiM 2006, Nr 1
- Janiszewska B., *Dobro pacjenta czy wola pacjenta – dylemat prawa i medycyny (uwagi o odmowie zgody na leczenie oraz o dopuszczalności oświadczeń pro futuro)*, PiM 2007, Nr 2